Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны педагагічны універсітэт імя Максіма Танка»

ВЫВУЧЭННЕ РОДНАГА КРАЮ ЯК СРОДАК ПАТРЫЯТЫЧНАГА ВЫХАВАННЯ МОЛАДЗІ

Матэрыялы студэнцкай навукова-практычнай канферэнцыі

г.Мінск, 5 красавіка 2005 г.

Мінск 2005

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

УДК 37.035.6
ББК 74.200.50
В921

Друкуецца па рашэнні рэдакцыйна-выдавецкага савета БДПУ

Рэдакцыйная калегія:
кандыдат гістарычных навук, ст. выкладчык кафедры дапаможных гістарычных дысцыплін і методыкі выкладання БДПУ гісторыі *А. І. Багдановіч;*
кандыдат педагагічных навук, загадчык кафедры дапаможных гістарычных дысцыплін і методыкі выкладання гісторыі БДПУ *І. І. Багдановіч* (навук. рэд.);
кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры гісторыі старажытных цывілізацый і сярэднявечча БДПУ *А. У. Малюгін;*
аспірантка кафедры гісторыі Беларусі БДПУ *У. Л. Калечыц*

Рэцэнзенты:
доктар гістарычных навук, прафесар, загадчык кафедры гісторыі старажытных цывілізацый і сярэднявечча БДПУ *У. В. Тугай;*
кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры гісторыі Беларусі БДПУ *А. А. Цобкала*

В921 **Вывучэнне** роднага краю як сродак патрыятычнага выхавання моладзі : матэрыялы студ. навук.-практ. канф., г. Мінск, 5 крас. 2005 г. / Бел. дзярж. пед. ун-т імя М. Танка; рэдкал.: А. І. Багдановіч [і інш.]; І. І. Багдановіч (навук. рэд). — Мн. : БДПУ, 2005. — 96 с.
ISBN 985-501-017-5.

У зборніку змешчаны малавядомыя звесткі з рэгіянальнай гісторыі Бацькаўшчыны. Актуалізуюцца праблемы сусветнай гісторыі і гісторыі Беларусі. Разглядаюцца пытанні этналогіі, археалогіі і краязнаўства. Вызначаюцца шляхі патрыятычнага выхавання моладзі.

Адрасуецца студэнтам, выкладчыкам, аспірантам і настаўнікам, усім, хто цікавіцца гістарычнай навукай.

УДК 37.035.6
ББК 74.200.50

ISBN 985-501-017-5

© ВВЦ БДПУ, 2005

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

ПРАДМОВА

Гістарычнае краязнаўства – гэта шлях да пазнання сваіх каранёў – гісторыі сваёй "малой" радзімы. З яго пачынаецца навуковы пошук, адкрыццё новага, малавядомага не толькі для самага сябе, але, часам, і для фундаментальнай гістарычнай навукі. Беларуская зямля мае багатую гісторыю, якая прайшла праз жыццё і лёсы кожнага яе жыхара ў самых аддаленых яе куточках. Паўсядзённая гісторыя народа – гэта адзін з найважнейшых напрамкаў краязнаўчых даследаванняў, якія вядуцца ў нашай краіне з даўніх часоў.

Многія студэнты гістарычнага факультэта пачалі цікавіцца гісторыяй роднага краю яшчэ ў школе, займаючыся ў гісторыка-краязнаўчых гуртках і ўдзельнічаючы ў рабоце школьных гісторыка-краязнаўчых музеяў. Вывучаючы гістарычнае краязнаўства ва ўніверсітэце, яны пазнаёміліся з асаблівасцямі навуковага краязнаўчага даследавання, яго асноўнымі крыніцамі і метадамі. Кожны студэнт у працэсе вывучэння гістарычнага краязнаўства напісаў рэферат аб помніках архітэктуры, гісторыі ці культуры роднага краю, знакамітых земляках, гістарычных падзеях, якія адбываліся на іх малой радзіме. Лепшыя з гэтых рэфератаў сталі асновай для навуковых дакладаў і выступленняў, падрыхтаваных да ставшай традыцыйнай на гістарычным факультэце студэнцкай навукова-практычнай канферэнцыі "Вывучэнне роднага краю – сродак патрыятычнага выхавання моладзі". Для часткі студэнтаў гэта навуковы дэбют, які зрабіўся магчымым дзякуючы навуковым кіраўнікам, выкладчыкам гістарычнага факультэта, якія аказалі значную дапамогу сваім выхаванцам у афармленні і рэдагаванні навуковых дакладаў.

Безумоўна, навуковы ўзровень змешчаных у зборніку артыкулаў розны. Для некаторых аўтараў гэта першая спроба пяра, для большасці – прадаўжэнне даследавання ў галіне ўжо выразна вызначанага ўстойлівага інтарэсу да тых або іншых навуковых праблем, актуальных не толькі для саміх удзельнікаў канферэнцыі, але і для айчыннай гістарыяграфіі.

Публікацыя вынікаў студэнцкіх навуковых даследаванняў, бясспрэчна, з'яўляецца важным стымулам далейшай навуковай работы і можа стаць першым крокам на шляху станаўлення прафесійнага гісторыка.

Карчма выступае цэнтрам грамадскай арганізацыі на роўных з храмам [11,10]. Карчма з храмам заўсёды знаходзілася ў супрацьстаянні. І не дзіўна. Бо ў карчме бачылі месца распаўсюджваня зла, рознага ліхадзейства, карчму бачылі як месца, дзе штодзённа парушаюцца біблейскія запаветы. У 1856 г. у Расійскай імперыі выдаецца асобны ўказ "павялічыць адлегласць піцейных устаноў ад вясковых цэркваў". Можна дапусціць думку, што прычына "нелюбові" карчмы царквою і ў тым, што карчма была месцам, дзе час ад часу выспявалі антыпрыгонніцкія думкі, дзе маглі ўзнікаць праявы вальнадумства і атэізму.

У 2-й палове XVIII ст. – пачатку XIX ст. на аснове корчм сфарміраваліся гасцініцы і паштовыя станцыі.

Успрымаць карчму толькі як месца разгулу і п'янства будзе залішне аднабакова. Карчма была цікавай і адметнай з'явай у жыцці тагачаснай Беларусі. Вакол карчмы віравала жыццё, яна напоўнена падзеямі і людзьмі. Карчма мае багатую шматвекавую эвалюцыю. Гэта было яшчэ і месца, дзе зберагалася аўтэнтычная беларуская народная культура праз шматлікія спевы, танцы і жарты. Карчма на Беларусі вывучана мала. Пра беларускую карчму ды шынок не маем пакуль што аніводнай кніжкі. Што гэта ўвогуле, беларуская традыцыйная карчма? Гэта своеасаблівы бізнэс, але сацыяльных катаклізмаў XX ст. не вытрымала ніводная прыватная ініцыятыва ў Беларусі.

ЛІТАРАТУРА

1. Даль В. Толковый словарь. Т. 2. Мн., 1881.
2. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы(4). Мн., 1988.
3. Углік І. Р. Бытавая культура беларусаў у XVII-XVIII ст.: тыпалогія і гісторыка-культурная стылістыка, гістарычная дынаміка. (аўтарэферат кандыдытскай дысертацыі). Мн., 2003.
4. Словарь руского языка (XI-XVII вв.). Мн., 1980.
5. Добровольский С. Смоленский областной словарь. Смоленск, 1914.
6. Баранаўскас Т., Ішчанка С. Пра тарку, нацыянальнасць і нацыянальныя стравы. // Спадчына, 2003, №2-3.
7. Якімовіч Ю. А. Карчма. // Энц.: Этнаграфія Беларусі. Мн., 1989.
8. Якімовіч Ю. А. Драўлянае дойлідства Беларускага Палесся 17-19 стст. Мн., 1978.
9. Грыцкевіч В., Мальдзіс А. Шляхі вялі праз Беларусь. Мн., 1980.
10. Кривец Н. Корчма. // Комсомольская правда в Белоруссии. 19 июня 2003 г.
11. Шаблюк В. У. Сельскія паселішчы Верхняга і Ніжняга Панямоння. Мн., 1996.
12. Бубенько Т. С. Стеклянная посуда из Витебска // Древности Литвы и Белоруссии. Вильнюс, 1988.
13. Мальдзіс А. Беларусь у люстэрку мемуарнай літаратуры XVIII ст. Мн., 1982.
14. Метрыка ВКЛ: Кн. 43 (1523-1560), кн. зап. 43 (пад р. Мяцельскі В. С.). Мн., 2003.
15. Устава на валокі // Спадчына, 1993, № 4.
16. Барышаў Г. У., Саннікаў А. К. Беларускі народны тэатр Батлейка. Мн., 1962.

АПОШНІ ПРЫТУЛАК АПОШНЯГА КАРАЛЯ (НОВЫ ЗАМАК У ГАРОДНІ. XVIII СТ.)

Смалянчук М.

Гродна – адзін з самых старажытных і найбольш ацалелых гарадоў Беларусі. Акрамя таго, Гродна адзіны беларускі горад, які мае каралеўскія замкі. Горад займае прыкметнае месца ў падзелах Рэчы Паспалітай. У Гродне ў 1793 г. адбыўся сойм, які зацвердзіў другі падзел Рэчы Паспалітай.

14 лістапада 1794 г. кароль Рэчы Паспалітай Станіслаў Аўгуст Панятоўскі (1764-1795) у гродзенскім Новым замку падпісвае адрачэнне ад прастола. На гэтым гісторыя Рэчы Паспалітай заканчваецца.

13 снежня 1794 г., пасля разгрому паўстанння пад кіраўніцтвам Тадэвуша Касцюшкі Станіслаў Аўгуст Панятоўскі па загаду Кацярыны ІІ перасяляецца ў Гродна. Увесь горад быў пастаўлены на ногі. Доўгі поезд з некалькіх дзесяткаў карэт уехаў у Гродна 31 снежня 1794 года. Усе адбылося паводле патрабаванняў цыркуляра: гарматы і барабаны грымелі, сцягі былі "нахіленыя", перад палацам стаялі Рэпнін і Безбародка, у палацы чакала шматлікая прыслуга... Не было толькі Рэчы Паспалітай!... Але кароль даволі хутка асвоіўся са сваім новым становішчам. Ён часта запрашаў да сябе гасцей, выязджаў на прагулку верхам ці ў карэце [1]. Рэзідэнцыяй апошняга караля Рэчы Паспалітай стаў Новы каралеўскі замак. Кароль часта наведваў загарадныя палацы – Станіславава (захаваўся), Аўгустова (не захаваўся) і Панямунь (захаваўся перабудаваны).

15 лютага 1796 г. Станіслаў Аўгуст Панятоўскі па загаду з Пецярбурга выехаў з Гродна ў сталіцу. Пасля ад'езду былога караля ў Пецярбург ад'ехаў і Безбародка, склаўшы поўны вопіс маёмасці, якая засталася ў старым і Новым замках [1]. Новы замак апусцеў...

Лёс найстаражытнейшага гродзенскага замка (XII-XIII стст.) дакладна не вядомы. Не вядома, якія ён меў умацаванні ў XIV-XVI стст. Не выключана, што гэта былі мураваныя сцены і вежы, за якімі стаяў мураваны "каралеўскі дом" (Domus regium) з рознымі дапаможнымі гаспадарчымі службамі, жылымі пакоямі, якія абаграваліся кафлянымі грубкамі. Аб гэтым сведчаць фрагменты гаршковай кафлі XIV-XVII ст. з круглым, квадрыфольным, квадратным і прамавугольным вусцем, знойдзеныя археолагамі. Сярод іншых знаходак адзначым вялікую колькасць керамічнага посуду, абломкі фаянсавых талерак, шкляныя бутэлькі, слоікі XVIII-XIX ст., маёлікавыя міскі і талеркі XVIII ст., аптэчны посуд канца XIX-пачатку XX ст. Гэта ўсё сляды жыцця Верхняга замка часоў, калі цэнтр жыцця адсюль перамясціўся далей на ўсход, на гандлёвую плошчу з ратушай і магістратам.

У 1734-1751 гг. на месцы Ніжняга замка, які заняпаў у гады руска-польскай вайны сярэдзіны XVII ст. і ў Паўночную вайну, быў пабудаваны каралеўскі палац у стылі ракако – так званы Новы замак. У 1780 г. была праведзена яго рэканструкцыя. Тут у 1793 г. адбыўся апошні надзвычайны сейм Рэчы Паспалітай, які зацвердзіў другі падзел дзяржавы [2,40].

Пры Вітаўце Ніжні і Верхні замкі былі адзінай абарончай сістэмай. Пабудова крэпасцей падобнага тыпу была вялікай дзяржаўнай справай вялікакняскай улады і ажыццяўлялася за кошт феадальна-залежнага насельніцтва, якое дастаўляла будаўнічыя матэрыялы, а таксама займалася будаўнічымі работамі. Пры льготах феадалам, вызваляўшых іхніх людзей ад "вожения камениа, протесов, бревени и дерева на жжение плит, а любо мелу на городы", яны не вызваляліся ад "работы на будование городов наших новых потребных, а старых поправления", цытуемы прывілей 1457 г. караля Казіміра характэрызаваў не новую практыку арганізацыі працы, але ўстаноўлены даўно парадак – падобные ільготы пры абавязковым удзеле ў рэстаўрацыі і пабудове крэпасцей устанавіў яшчэ прывілей 1387 г. [3,195].

Мяркуючы па існуючых чарцяжах, пачатковы палац Аўгуста ІІ быў задуманы невялікім. Аднак будаўніцтва палаца не было закончана, і толькі пры Аўгусце ІІІ, пасля доўгіх дыскусій, распрацоўкі некалькіх варыянтаў праекта, будаўніцтва палаца было прадоўжана. Яно закончылася ў 1742 г. ўзвядзеннем ўяздной брамы з дзвюма кардыгардыямі (выявы сфінксаў). Гэта быў самы вялікі палац на Беларусі. У 1768 г. сейм выдзеліў спецыяльныя сродкі для падтрымання палаца, а

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

новы гродзенскі архітэктар Дж. Сакка склаў дэталевы вопіс "Гродзенскага замка з флігелямі, да яго прыналежнымі". У XVI ст. Domus regium быў злучаны каменным мастом з Верхнім (Старым) замкам [4,26].

Каштоўныя зборы архітэктурных чарцяжоў часоў Аўгуста II і Аўгуста III, якія захоўваюцца ў Галоўным Саксонскім архіве ў Дрэздэне, даюць магчымасць уявіць, як у тыя часы выглядаў гродзенскі Новы замак. Першым яго архітэктарам, як мяркуюць, быў ананімны аўтар. Пасля 1736 г. над палацам працавалі Карл Фрэдэрык Пепельман (1690-1750), якога часта блытаюць з яго бацькам Матэушам Даніэлем (1662-1732), а таксама Іаахім Хрысціян Яўх (1684-1754). Пасля 1750 года над замкам рупіліся Ян Фрэдэрык Кнобель (1724-1792) і той жа Яўх.

Ян Фрэдэрык Кнобель, архітэктар дрэздэнскай школы, закончыў у другой палове XVIII ст. новы замак, які быў пабудаваны ў стылі Людовіка XV: у форме падковы, з круглай залай у сярэдзіне [5,60]. Круглая зала-сталоўка на 60 чалавек была шыкоўным памяшканнем з сіметрычнымі паглыбленнямі для дзвярэй і вокнаў. Там, дзе іх не было, імітацыяй служылі нішы з люстэркамі. Сярэднія дзверы вялі ў парк, левыя – у замкавую капліцу, правыя – у пярэдні пакой, звязаны з буфетам, сталоўкай (са двара) і салонам-пярэдняй для сенатараў. Далей (з вонкавага боку) размяшчалася аўдыенц-зала караля з тронам, а за ёй – каралеўскія апартаменты: кабінет, сталоўка са спальняй, малы гардэробны пакой. У канцы крыла размяшчаліся пакоі каралевы (кабінет, аўдыенц-зала і інш.) Больш выкарыстоўвалася левае крыло палаца. Тут, за параднай лесвіцай, быў праход да залы сенатараў (каля вонкавага боку будынка), таксама да "канферэнцыйнай" і пасольскай залаў. Далей ішлі памяшканні, прызначаныя "для кухні і іншых гаспадарчых патрэбаў". Авальны салон, сенатарская і пасольская залы асвятляліся з двух бакоў. Асабліва шыкоўнай была сенатарская зала з зашкленай галерэяй зверху, прызначанай для каралевы, яе атачэння і замежных паслоў. Не забудзем, што палац прызначаўся таксама для паседжанняў сеймаў і першы гродзенскі сейм Станіслава Аўгуста Панятоўскага прайшоў у гэтым палацы ў 1768 годзе. Пры гэтым каралі ў архітэктуру палаца былі ўнесены некаторыя змены. Інтэр'ерам палаца займаўся архітэктар Джузеппе Сакка.

На заканчэнне трэба сказаць, што першы варыянт палаца Новы замак (пры Аўгусце II і Аўгусце III) будаваўся пад моцным уплывам французскага мастацтва эпохі Людовіка XIV і Людовіка XV. Каралі не выказвалі асаблівай цікавасці да гродзенскага палаца, усю сваю ўвагу яны аддавалі Дрэздэну і Варшаве, а апошні кароль Станіслаў Аўгуст Панятоўскі быў улюбёны ў Лазенкі. Гэтым спецыялісты тлумачаць, што мастацкія вартасці палацаў у Гродне ўсё ж такі "не пераўзыходзілі еўрапейскі ўзровень". Шкада, што палац не захаваўся ў сваім першапачатковым выглядзе. Некранутай засталася толькі парадная брама са скульптурамі.

Пасля далучэння да Расіі гродзенскія замкі страцілі сваё палітычнае значэнне, як, зрэшты, і ўся Гарадзеншчына, якуюператварылі ў правінцыю Расійскай імперыі. У XIX ст. Новы замак ператвораны ў шпіталь, а ў гады Першай і Другой сусветных войн быў істотна разбураны. Зараз у Новым замку размяшчаецца Гродзенскі дзяржаўны гісторыка-археалагічны музей і абласная бібліятэка.

У 1797 г. памірае Станіслаў Аўгуст Панятоўскі. Яго цела тайна вывозіцца ў Троцкі касцел в. Воўчын Камянецкага раёна Брэсцкай вобласці (20-ыя гады XX ст.). У 80-х гг. XX ст.рэшткі труны з прахам караля былі перавезены ў Варшаву.

Такім чынам, пры Станіславе Аўгусце Панятоўскім Гродна апошні раз у сваей гісторыі стаў каралеўскім горадам, хаця кароль ужо не меў дзяржавы. Жыхары Гродна паважалі караля і ён адказваў ім удзячнасцю.

ЛІТАРАТУРА

1. Алексееў Л. В. Гродна і помнікі Панямоння. Мн., 1996.
2. Ткачоў М.А. Старажытны горад Гродна // Памяць. Гродна. Мн., 1999.
3. Воронин Н.Н. Древнее Гродно. М., 1954.
4. Трусаў А.А., Собаль В.Е., Здановіч Н.І. Стары замак у Гродне.XI-XVIII ст. Мн.,1993.
5. Jodkowski J. Grodno. Wilno, 1923.

ПІСАНКІ ЗЯМЛІ ГАРАДЗЕНСКАЙ

Турку Г.

Адзін з найбольш значных раздзелаў нацыянальнай мастацкай культуры – народнае мастацтва Беларусі. Таму важна не проста захоўваць і развіваць народнае мастацтва, але і навукова асэнсоўваць яго традыцыі і сучасны стан. Гэта мае не толькі навуковую цікавасць, але і заклікана аказаць уздзеянне на сучасную творчую практыку, на працэс развіцця народнага мастацтва і мастацкіх промыслаў Беларусі. У сённяшніх умовах навукова тэхнічнага прагрэсу народнае мастацтва набывае базісную функцыю культуры, што ставіць перад навукай задачу паглыбленага вывучэння і актыўнага засваення яго дасягненняў. Вывучэнне, зберажэнне і развіццё народнага мастацтва разглядаецца сёння не толькі як важная народна-гаспадарчая, але і духоўная задача, вырашэнне якой мае непасрэдныя адносіны да нацыянальна-культурнага адраджэння Беларусі.

Сённяшні шырокі рост цікавасці да багатай, але нярэдка занядбанай спадчыны вяртае з небыцця многія забытыя старонкі нашай культуры. Узнаўляюцца, адраджаюцца ўзоры народнай мастацкай творчасці, якія па розных прычынах аказаліся неадпаведнымі сучаснасці, але без якіх карціна нашай культурнай спадчыны будзе няпоўнай. Асабліва не пашчасціла тым відам культуры, якія аказаліся звязанымі з рэлігіяй і таму свядома ці несвядома ігнараваліся і замоўчваліся, нібыта іх не было зусім.

Сказанае з поўным правам можна аднесці да такога цікавага, глыбокатрадыцыйнага, але практычна забытага віду народнага мастацкага роспісу, якім з'яўляецца дэкараванне вялікодных яек – пісанак (крашанак, маляванак).

Пісанкі – размаляваныя рознымі ўзорамі яйкі (іх называлі таксама крашанкі, маляванкі [1,400]. Беларускія пісанкі – гэта тая састаўная, якая складае паняцце "беларускае народнае мастацтва", з'яўляецца важным звяном у беларускім роспісе і нясе вялікую духоўнасць культуру Беларусі. Вывучэнне беларускага народнага мастацтва заўсёды актуальна. Яно – крыніца выхавання нашых дзяцей у любві і павазе да нацыянальнай культуры, традыцый, светапогляду.

Дэкараванне велікодных яек можна лічыць адным са старажытнейшых чыста народных відаў роспісу. Яно было звязана з аграрнымі святамі і вядомае ўсім славянскім народам, а таксама і некаторым суседнім – румынам, літоўцам, венграм. Агульнасць назваў: пісанкі, крашанкі (у беларусаў, рускіх, украінцаў), красліцы (у чэхаў), пісаны яйца (у балгар), – тлумачыцца агульнаславянскім паходжаннем.

Карані традыцыі распісвання курыных яек хаваюцца яшчэ ў дахрысціянскіх часах. Старажытнаславянскія народы ўключалі яйкі ў веснавыя абрады як сімвал абуджэння прыроды пасля зімовага сну, сведчанне чалавечага дабрабыту. Увогуле, яйка сімвалізавала сабой уяўленне пра жыццёвыя і творчыя сілы прыроды. Здаўна на Гродзеншчыне дэкараванне пісанак прымяркоўвалася да веснавога свята Юр'я, калі першы раз выганялі жывёлу ў поле. Яшчэ ў канцы XIX

РЭПАЗІТОРЫЙ БДПУ